

Економічні моделі людини у проблемному полі сучасної філософії економічної освіти

Г.С.Лантінова, аспірантка кафедри філософії ХНПУ імені Г.С.Сковороди

В статті розглядаються методологічні можливості сучасних економічних моделей людини для побудови адекватних стратегій економічного виховання та освіти. У проблемному полі економічної освіти це дозволить розкрити смислові зв'язки між різними сегментами освітньої та культурної реальності.

Ключові слова: філософія освіти, економічна освіта, економічне виховання, економічні моделі людини, стратегії економічного виховання.

Дедактичне проектування змісту та стратегій економічної освіти та виховання невіддільне від розвитку економічної теорії як такої, а також від антропологічної моделі людини, що лежить в основі розуміння економічної системи та економічних відносин, та на моделювання якої спрямовується навчально–виховний вплив.

Економічна освіта і виховання спрямовані не лише на накопичення знань, що стосуються проблем власності, систем господарювання, економічної рентабельності. Більшою мірою вони сприяють формуванню економічних якостей особистості: економічні здібності, потреби, цінності, інтереси, цільові установки, плани життєдіяльності, мотиви, критерії оцінки, економічної свідомості, економічної моральності, норм, стандартів, звичок економічної поведінки, економічних почуттів.

Питанням економічного навчання та виховання присвячені численні роботи як вітчизняних [6, 8 13, 11] так і зарубіжних науковців [2, 7, 8, 10, 16, 17], що рясніють численними роз'ясненнями сутності та призначення економічного виховання. Аналіз цих положень дозволяє припустити, що мова йде не просто про формування певних якостей в структурі особистості, а про формування людини як такої, тобто визначення та осмислення її антропологічного образу. В контексті формування виховних

стратегій з курсів економічного циклу це передбачає звернення до надбань економічної теорії (ознайомлення з пропонованими в ній економічними моделями людини (не вдаючись у численні дискусії щодо кожної з них) та виявлення їх методологічного потенціалу для сучасної філософії освіти). Останнє і є предметом цієї статті.

Однією з основних гіпотез економічної теорії є припущення про існування "Homo economicus" vs. "Homo reciprocans" – «людини економічної». Такий індивід керується егоїстичними прагненнями (self-interest) та здатний приймати раціональні рішення. Індивід поводить себе так, щоб максимізувати результат при мінімальних затратах в умовах обмеженості використовуваних можливостей та ресурсів. Поняття раціонального вибору та раціональної поведінки тут трактуються радше як синонімічні функціональним. Як зазначає В. Автономов [], у свою чергу з економічного погляду раціональність – це «максимізація будь-якої цільової функції при заданих обмеженнях, тобто вибір оптимальних засобів без будь-яких вимог до змісту (раціональності) самої мети». При цьому раціональність мислення може проявлятися у різний спосіб (на різних рівнях): найкращим чином використовувати усю наявну інформацію та досягати найвищого розриву між досягнутими результатами та затраченими ресурсами; обрання кращого варіанту за відсутності володіння повним об'ємом інформації (людина не максимізує досягнення, але обирає найкращий, з усвідомлених, спосіб для задоволення потреб). Антропологічний портрет економічної людини це: Економіка людини знаходиться в ситуації обмеженої кількості доступних ресурсів. Вона не може одночасно задовольнити усі свої потреби і тому вона змушена обирати. Фактори, що обумовлюють цей вибір – це переваги (бажання, уподобання) та обмеження. Уподобання характеризують суб'єктивні потреби, бажання, обмеження – об'єктивні можливості. Уподобання економічної людини є всеохоплюючими і несуперечливими, більш стійкими. Економічна людина наділена здатністю оцінювати можливі для неї варіанти

вибору, наскільки їх результати відповідають її уподобанням. Іншими словами, завжди порівнює альтернативи між собою. виготовлення вибір, економічні людина керується власні інтереси, які можуть включати благополуччя інших людей (наприклад членів сім'ї). здійснюючи вибір, людина завжди керується індивідуальним інтересом.

Разом з тим, ряд сучасних дослідників стверджує, що «... немає жодного «залізного закону», який лежить в основі концепції Homo Economicus, людина в економіці зовсім не нейтральна етично, давні реципрокальні зв'язки здійснюють на людину потужний вплив, дають або подавляють стимули до прояву духовності» [, с. 362–364]. Homo Economicus відходить зі сцени економічної науки на зміну приходять Homo Reciprocans – колективна ціннісно орієнтована істота, наділена ідеєю відповідальності, свободної волі зі збалансованою альтруїстичною та егоїстичною мотивацією. В цій новій парадигмі розглядаються альтруїстичні ціннісні орієнтири, покликані сформувати систему господарської мотивації індивідів як членів суспільства, стурбованих ідеєю справедливості щодо усіх проявів життя на Землі []. Дослідники економічної поведінки усе більше схиляються до того, щоб розглядати альтруїзм як мотив діяльності і духовні цінності як його основу в якості повноправних – або навіть основних – елементів мотивації людини. У зв'язку з цим виникає питання про те, що людина у значній мірі буде проявляти себе у господарській діяльності як Homo Economicus – або духовна істота – в залежності від тієї ідеології, яку вона усвідомлено чи неусвідомлено засвоює зі свого оточення, і що це, відповідно, є керованим процесом.

Наступна модель пропонована економістами – модель «раціонального гедоніста». Ця модель була запропонована англійським філософом І. Бентамом і першими представниками теорії марджиналізму. В моделі «раціонального гедоніста» людина розглядається як споживач. Марджиналісти вважали, що чиста конкуренція дозволить урівноважити індивідуальні прагнення і

забезпечить кожному максимум результату. Людина наділяється здатністю володіти повною інформацією, безпомилковим уявленням майбутнього. А. Маршалл підкреслює, що «кожен новий крок уперед слід вважати результатом того, що розвиток нових видів діяльності породжує нові потреби, а не того, що нові потреби викликають до життя нові види діяльності» [3, с. 152].

У 70-х роках ХХ ст. модель економічної людини зазнала модифікації. Нині ми маємо справу з REMM: R — винахідлива; E — оцінююча (evaluative); M — максимізуюча (maximizing); M — людина (man). В моделі REMM акцент робиться на винахідницьку адаптацію людини. Винахідливість є важливою частиною біологічної спадковості людини, що підтверджується культурною і соціальною еволюцією. Якщо індивідууми знаходяться в подібних культурних та соціальних умовах, то визначальним в поведінці є біолого-генетична спадковість. Сила та інтенсивність винахідливості змінюється в залежності від відчуття людиною значущості проблеми. Оцінювання містить три позиції: характер переваг та їх структура (цінність благ у залежності від їх кількості, обмін по усім напрямам, транзитивність оцінок); врахування економічних та неекономічних мотивів (відсутність достатніх основ для пояснення поведінки тільки з урахуванням економічних мотивів), значення особистого інтересу та егоїзму (тлумачення егоїзму як відмови індивіда постійно і безумовно передавати іншим людям право прийняття рішень щодо його особистих справ), оцінки формуються у відповідності з власними судженнями індивіда, його розумінням та інтерпретацією цілей.

П. Вайзе [] говорячи про економічну модель людини і відповідність такої сучасним темпам та умова розвитку економічної системи говорить про Homo socioeconomicus. «Людина соціальних наук» є людиною, яка здійснює дії, спрямовані на задоволення власних потреб, координує свою поведінку з поведінкою інших людей, а також володіє здатністю змінювати свої уподобання. Її колеги – Homo economicus та Homo sociologicus – є лише

спеціальними випадками, які можуть існувати лише у світі рівноваги, але не у світі нерівноваги.

Далі слід особливу увагу звернути на модель творчої людини – «Homo creativus», запропоновану Дж. Фостером в роботі «Эволюционная макроэкономика» []. Сутнісною характеристикою людської поведінки і діяльності є взаємодія людини з навколишнім середовищем, що носить не пасивний пристосувальницький характер, а вибірковий із заданих наборів, а також творча зміна зовнішнього світу, створення в ньому нових структур, втілення в життя ідей, концепцій та інших продуктів своєї уяви [20]. Закономірною особливістю моделі творчої/креативної людини є креативність, сутнісна основа якої постає як взаємодія таких структурних компонентів як: компетентність, уміння творчо мислити, гнучкість та винахідливість у пошуці рішень тієї чи іншої проблеми, мотивація, яка постає як складний процес формування у суб'єкта спонукальних сил до дії під впливом внутрішніх стимулів і внутрішніх характеристик свідомості [6].

Важливе значення має використання методологічного потенціалу сучасних концепцій економічних моделей людини, які обумовлюють вибір задач і цінностей навчання і виховання, змісту навчання.

«Homo economicus» – завдання економічної освіти може вбачатися вбачатися у вихованні раціональної особистості, забезпеченні її незмінними фактами і принципами, знанням економічних закономірностей, експліцитній передачі традиційних цінностей.

РЕММ: R — винахідлива; E — оцінююча (evaluative); M — максимізуюча (maximizujug); M — людина (man). – завдання – сприяти інтелектуальному зростанню особистості, розвивати її компетентність; ідеал – громадянин, здатний до сумісної праці з метою досягнення соціальної ефективності, основна увага повинна приділятися оволодінню основоположними поняттями і принципами академічних предметів, формуванню фундаментальних знань.

«Homo creativus» – у стратегіях економічного виховання можливо відобразити суспільний ідеал – особистість, здатна до самореалізації, навчальний план можна орієнтувати на інтереси тих, хто навчається, установити його відповідність на реальні життєві запити, розширити зміст міждисциплінарних знань. Дидактичні моделі, орієнтовані на таку особистість основну увагу зосередять на активному і цікавому навчанню, адже знання мають сприяти вдосконаленню і розвитку особистості, а не інституалізовані форми економічного навчання можуть розширитися, позаяк навчання можливе не лише в класі, а й житті, через факультативні предмети, альтернативне і вільне навчання.

«Homo socioeconomicus» – метою економічної освіти і виховання у широкому контексті постає вдосконалення і перетворення суспільства, виховання для трансформацій та соціальних реформ; завдання – навчати таким навикам і знанням, які уможливили б виявлення тих проблем, від яких страждає суспільство, вчитель виступає як агент соціальних реформ і змін, як керівник проєктів і лідер досліджень, допомагає учням осмислити проблеми, які виникають перед людством; у навчальному плані значна увага приділяється формуванню економічних компетенцій як відповідних тенденціям сучасного і майбутнього суспільного розвитку, що у свою чергу передбачає розширення змістовного модуля щодо проблем світової економіки та міжнародних економічних відносин у глобалізованому світі, з утіленням ідеали рівності, культурного плюралізму.

Література

- Автономов В. Человек в зеркале экономической теории (Очерк истории западной экономической мысли). – М.: Наука, 1993
- Аменд А.Ф. Экономическое воспитание младших школьников. – М.: Педагогика, 1982. – С. 23.
- Бондаренко О. Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської ментальності. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2005. – 253 с.

- Вайзе П. HOMO ECONOMICUS И HOMO SOCIOLOGICUS: монстры социальных наук // THESIS. – 1993. – вып. 3. – С. 115–130.
- Ватн А. Институты, поведение и формулировка экологической политики // Глобализация, новая экономика и окружающая среда. – СПб., – 2005. – 402 с.
- Грама Н.Г. Педагогічний вплив як засіб навчання дітей економічної грамоти // Наука і освіта, 2001. – № 5. – С. 25 - 28.
- Землянская Е.Н. Критерии и конкретизирующие показатели оценки экономических знаний младших школьников. – М., 2000.
- Камышанченко Е.Н. Содержание экономического образования школьников: Автореф. дис...канд. пед. наук. – Харьков, 1994. – 24 с.
- Кобяк, О. Экономический человек: закономерности формирования мышления и механизмы управления поведением / О. В. Кобяк. – Минск: Право и экономика, 2006. – 211 стр.
- Коджаспирова Г., Коджаспиров А. Педагогический словарь. Для студентов высших и средних педагогических заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 176 с.
- Любимова Т.Г. Экономические интересы и механизм их реализации: Учеб. пособ. – Одесса: ОПУ, 1993. – 156 с.
- Попов А., Иванов С. Теоретические основы формирования инновационной экономики переход от Homo economicus к модели «Homo creativus» // Креативная экономика. – 2009. - № 5. – С. 3-12.
- Прокопенко І.Ф. Людина у світі економіки та бізнесу: Експериментальний підручник для середньої загальноосвітніх шкіл – Х.: Основа, 1995. – 310 с.
- Розов В., Шемякин Б. Методика экономического воспитания школьников. Учебное пособие по спецкурсу для студентов педагогических ВУЗов. – М.: Просвещение, 1985. – 165 с. с.15
- Румянцева С.. Природа хозяйственной мотивации как проблема и как парадигма // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. Ломоносова. – 2005. – № 4 –5.– С.74–88
- Сасова И. Социально-экономическое образование и воспитание учащихся // Народное образование. – 2001. - № 10. – С. 166.
- Сасова И.А. Экономическое образование в процессе трудовой подготовки. – М.: Профессиональное образование, 1996. – 64 с.
- Семенихин В.А. Экономическое образование и воспитание в школе. – М., 1991. – С. 86–89.
- Хейне П. Экономический образ мышления: пер. с англ. 5-го изд. — М.: Новости, 1991. — 704 с.
- Foster J. Evolutinary macroeconomics. - 1987

Экономические модели человека в проблемном поле современного экономического образования

А.С. Лантинова.

В статье рассматриваются методологические возможности современных экономических моделей человека для построения адекватных стратегий экономического воспитания и образования. В проблемном поле экономического образования это позволит раскрыть смысловые связи между различными сегментами образовательной и культурной реальности.

Ключевые слова: философия образования, экономическое образование, экономическое воспитание, экономические модели человека, стратегии экономического воспитания.

Economic models of a person in the problem field of the modern philosophy of economics education

A. S. Lantinova.

The article deals with the methodological possibilities of modern economic models of a person for the sake of development of adequate strategies of economic education. It makes possible to reveal semantic ties between different segments of educational and cultural reality in the problem field of economics education.

Key words: philosophy of education, economic education, economic models of a person, strategies of economic education.